

Românii de pretutindeni

Marele evreu, român, englez Moses Gaster

Contemporanul   • 1 noiembrie 2021

 0 280 11 minute de citit

Ne aducem aminte de acest ilustru savant evreu, născut la București (17 septembrie 1856) în urmă cu 165 de ani, expulzat din România (la 2 noiembrie 1885) cu puține zile după alegerea sa ca membru al Societății „Ateneul Român”, într-un moment când știința sa întru filologie românească și a vechilor scrieri românești era în plină înflorire, expulzare anulată de regele Carol I în 1891, care îl decorează cu Medalia Națională, revenit în vizită în România în 1929, când a fost ales Membru de Onoare al Academiei Române. O biografie răsucită, cu multe conotații politice și culturale. Destinul său i-l putem urmări pe traseul București-Londra-Ierusalim.

Moses Gaster a fost un bun evreu și, în același timp, un bun român și un bun englez. Se mândrea cu iudaismul său și, concomitent, prețuia în cel mai înalt grad valorile românești. Din fragedă tinerețe a dovedit pasiunea pentru vechi manuscrise și cărți românești, și a strâns o colecție impresionantă de rarități bibliografice. Unele, cumpărate de la prietenul său, Mihai Eminescu. Sunt manuscrisele și cărțile folosite de Gaster la întocmirea celor două lucrări care și astăzi sunt o referință pentru studierea folclorului și literaturii vechi românești: *Literatura populară română* (București, 1882) și *Crestomația română* (Leipzig, București, 1891).

Întreaga această bibliotecă prețioasă, însumând peste 200 de manuscrise și cărți vechi românești, Gaster le-a dăruit Bibliotecii Academiei Române. Impresionat de acest gest de filantropie culturală, Mircea Eliade scria în publicația *Vremea*, la 21 iunie 1936 (în plin dezmăț legionar!), cuvinte de mare laudă la adresa savantului evreu. La acea dată, Moses Gaster, care trăia la Londra, avea vârsta de 80 de ani. Era rabinul-șef al Comunității Israelite engleze, profesor de orientalistă și iudaism la Universitatea din Oxford, unul dintre fondatorii și conducătorii Mișcării Sioniste mondiale și ai Congreselor Internaționale Sioniste, inițiator al emigrației sioniste a evreilor din România și al fondării de către emigranții evrei-români a primelor așezări agricole moderne din Eretz Israel (de la Rosh Pina și Zikron le Iacov, 1882), autor al unor numeroase lucrări celebre de iudaism, orientalistă, filologie, istorie literară și memorialistică.

„A fost contemporan și a cunoscut îndeaproape generația de scriitori și savanți români ai Independenței, scrie Mircea Eliade... Tânărul savant dovedea de pe atunci o prodigioasă erudiție lingvistică și folclorică. De la Hasdeu învățase să aprecieze importanța limbilor slave și orientale pentru înțelegerea istoriei românești și balcanice. Pregătirea sa lingvistică i-a fost de un mare folos după ce ne-a părăsit. Gaster a uluit lumea științifică din

Apus prin mulțimea și varietatea limbilor pe care le stăpânea. Căci, deși s-a specializat apoi în limbile semite, putea folosi în cercetările sale de folclor comparat toate limbile slave și romanice, limbile clasice, limba turcă, persană, arabă, limbile germanice... Este semnificativ faptul că Moses Gaster debutează în revista antisemitului Hasdeu. Tot atât de semnificativ, ca și faptul că singurul asistent-conferențiar pe care și l-a ales Hasdeu a fost Lazăr Șăineanu, un erudit evreu. Este drept că, după ce a publicat *Literatura populară română* – unde afirma că unele basme și legende populare românești își au izvorul în legendele biblice – Gaster s-a răcit față de Hasdeu. În scrierile lui Hasdeu de după 1882, se întâlnesc multe înțepături împotriva lui Gaster. Dar nu știm dacă marele antisemit s-a bucurat, într-adevăr, de expulzarea rivalului său... De altfel, fie spus în treacăt, nu știu dacă vreun bancher sau arendaș evreu a fost expulzat în epoca dintre 1870-1916. Au fost însă siliți să plece trei mari savanți evrei: Gaster, Șăineanu și Tiktin. Toți trei și-au cucerit un renume european. În anii când noi primeam fel de fel de negustori galițieni – am izgonit trei capacități de mare clasă europeană..."

E de reținut faptul că Gaster a primit ordinul de expulzare în momentul când scria un studiu referitor la călătoria europeană a boierului român Dinicu Golescu. La 17 octombrie 1885, Gaster nota cu amărăciune: „Mă opresc aici, fiind expulzat din țară. Urmarea și sfârșitul la întoarcere”. A revenit, e adevărat, dar numai în vizită!

Alungarea lui Moses Gaster din România e și astăzi aproape de neînțeles. E adevărat că Gaster, ca lider al evreimii-române, irita autoritățile române cu acțiunile și articolele sale în favoarea acordării emancipării populației evreiești. Dar lucrurile nu ar fi ajuns în ce-l privește la expulzare, dacă nu ar fi intervenit viclenia antisemită a ministrului de Interne D.A. Sturdza. Într-o conferință la Ateneul Român, în prezența regelui Carol I și a lui D.A. Sturdza, Gaster luase în răs teoriile acestuia precum că denumirile localităților și ale unor locuri geografice românești proveneau toate din latină, dovedind proveniența lor și din limbi orientale, îndeosebi turcă. Sturdza nu l-a iertat pe Gaster și l-a expulzat.

Mircea Eliade nu uită să sublinieze că, spre deosebire de Lazăr Șăineanu, expulzat și el, care a abandonat studiile de folclor românesc, dedicându-se, cu succes, dialectologiei franceze și lingvisticii generale, Moses Gaster „nu și-a părăsit însă niciodată cercetările începute în tinerețe”. Iubirea sa pentru vechile scrieri românești și folclorul românesc n-a încetat niciodată. A

continuat să fie preocupat de fenomenul literar românesc și după ce a fost expulzat, scriind câteva lucrări de o valoare excepțională.

Eliade amintește și de articolul publicat de scriitorul Em. Bucuța, în care acesta povestește vizita făcută lui Moses Gaster, la Londra, câțiva ani după Primul Război Mondial: „Domnul Bucuța admira bogata colecție de manuscrise și cărți vechi românești; se gândea, cu melancolie, că ochii oboșiți ai bătrânului savant nu se vor mai opri asupra rândurilor migălos și evlavios scrise cu sute de ani în urmă; se întreba dacă această comoară se va întoarce cândva în țară, și dacă doctorul Gaster va putea vreodată uita jignirea de acum cincizeci de ani... Iată că astăzi colecția de manuscrise și tipărituri vechi se întoarce în țară. Și doctorul Gaster a uitat jignirea, căci și-a închinat o parte din ultimele sale puteri editării unui clasic român: Anton Pann. Evenimentul e prea important, ca să nu fie subliniat și comentat”.

Pentru mângâierea doctorului Gaster și pentru folosul nostru, mai rămân o sumă de lucruri de făcut, ne atrage atenția Mircea Eliade: „Am putea cunoaște de la Dr. Gaster foarte multe amănunte care privesc deaproape generația Independenței. Numai el ne-ar putea spune lucruri interesante despre un Odobescu, un Hasdeu și poate chiar Mihail Eminescu. La vârsta patriarhală pe care o poartă atât de glorios – optzeci de ani – poate ar fi greu pentru doctorul Gaster să mai vină până la noi. Dar ar trebui delegat un tânăr isteț de la Legația noastră de la Londra, să adune de la el toate informațiile despre generația Independenței”. În finalul articolului, Eliade își îngăduie o indiscreție, citând câteva rânduri dintr-o scrisoare a lui Moses Gaster, trimisă de la Londra în 12 mai 1936: „Mi se pare că era ceva firesc ca biblioteca mea să se întoarcă în țară printr-un nepot al meu. S-a potrivit foarte bine. Și acuma, să le fie norocul acolo unde sunt!”...

Trei ani mai târziu, în mai 1939, aflând de moartea lui Gaster, Mircea Eliade publică în *Revista Fundațiilor Regale* un necrolog, poate cel mai frumos elogiu adus vreodată marelui savant evreu. Nu citez întâmplător din aceste articole elogioase. Când le-a scris și publicat, Mircea Eliade era destul de bine încorsetat de legionarism. Și totuși... Eliade deplânge cu sinceritate moartea lui Gaster – „unul dintre cei mai învățați oameni ai veacului nostru”. Făcea parte din clasa aceea de savanți, astăzi atât de restrânsă, care nu-și îngădesc curiozitatea la câteva sectoare ale științei pe care o cultivă. Era un enciclopedist în sensul concret al cuvântului... Puțini învățați vor mai putea vedea câmpurile vaste pe care le-a deștelenit și fructificat Dr. Gaster

în 60 de ani de neîntreruptă activitate științifică. Specia aceasta de enciclopediști-istorici se va stinge, cu timpul..."

Eliade l-a cunoscut bine pe savantul evreu, îi citise multe din lucrări, îl admira. Știa că se născuse „într-o familie cu bună-stare și tradiție cărturărească”, fusese elev la Liceul Matei Basarab din București, învățase de timpuriu, în afară de limbile franceză, germană, engleză, și ebraica, persana, latina, și câteva dialecte ale limbii arabe. Printre dascălii lui de ebraică a fost și faimosul călător evreu Joseph Halévy, stabilit provizoriu în București, după călătoria pe care o făcuse în Abisinia. După bacalaureat, Gaster pleacă la Leipzig și obține o diplomă de doctor în filosofie cu o teză de filologie românească, apoi absolvă cu *Magna cum Laudae* celebrul Seminar rabinic din Breslau. „Studiile acestea din Germania orientează întreaga activitate viitoare a lui Gaster, subliniază Eliade. Savantul poliglot și polihistor va cerceta în lungă și laborioasă sa viață domenii variate, dar liniile de orientare sunt bine fundamentate de pe acum. Dr. Gaster va rămâne un romanist, un folclorist și un semitolog”.

Impresionantă mi se pare, în elogiul lui Mircea Eliade, relevarea conștiinței naționale, „puternică și limpede”, care s-a manifestat la Moses Gaster și s-a călît încă din tinerețe. El a fost nu numai un cărturar, scrie Eliade. „A simțit și a trăit în conformitate cu destinul poporului său, *Iudaeo fidei singularis...* Gaster n-a uitat niciodată că e evreu... și prin pregătirea științifică, și prin funcția sa sacerdotală – era rabin al comunității evreiești de rit spaniol din Londra – a fost un mare animator al nădejdlor naționale ale tuturor evreilor. În timpul Congresului de la Berlin, a depus eforturi uriașe pentru soarta poporului său. Dar încă de la vârsta de 16 ani, tânărul savant avea conștiința limpede a misiunii poporului său și a funcției unificatoare a limbii ebraice. Așa a simțit Gaster de copil, și așa a trăit până la vârsta venerabilă a patriarhului: ca un evreu conformist, ca un rabin, ca un sionist. Căci, alături de Theodor Herzl, Gaster a jucat rolul cel mai important în sionism, și cuvântarea sa la al II-lea Congres Sionist – când a fost purtat pe umeri prin toată sala – a rămas memorabilă în istoria naționalismului evreiesc. Dr. Gaster a luat parte activă la fondarea celor dintâi colonii evreiești în Palestina, și pentru poporul său a luptat dârz, până ce și-a dat ultima suflare”.

Gaster a fost unul dintre fondatorii sionismului politic. Succesul mondial al Primului Congres al Mișcării Sioniste de la Basel (29 august 1897), unde a fost ales vicepreședinte, i se datorează nu numai lui Theodor Herzl, ci și lui

Gaster. Realizarea unui „Cămin Național” în Palestina era primordială pentru Moses Gaster. Ca lider sionist și-a închinat toate puterile acestui ideal. Nu întâmplător în casa sa din Londra s-au adunat Lord Balfour, Baronul Rotschild, Haim Weitzman (viitorul președinte al Statului Israel), colonelul englez, Guvernatorul Palestinei, Herbert Samuel, Sir Mark Sykes și Moses Gaster, și au conceput, la 7 februarie 1917, primul Proiect al „Declarației Balfour”, care va accelera Proclamarea Independenței Statului Israel, în mai 1948.

Eliade citează multe din lucrările lui Moses Gaster „în legătură cu evreitatea”, de la una din primele sale tipărituri în România (tratatul talmudic „*Mishna-Aboth*”, București, 1881), până la „volumele principale”: *The Chronicles of Jerakneed* (London, 1927), *The Exempla of the Rabbis* (Leipzig, 1924), *The Asatir* (London, 1927), *The tittled Bible* (London, 1929), *Ma’aseh Book* (Philadelphia, 1934) etc., precum și câteva din numeroasele sale lucrări de popularizare a iudaismului: *The Ketubah* (London, 1924), *The Spread of Judaism through the ages* (New-York, 1926), *The Story of Chanucah* (London, 1928), *The Story of Passover* (London, 1929), *The Story of Shavaoth* (London, 1930), *The Story of Purim* (London, 1930), *The Story of the High Festivals and the Feasts of Tabernacles* (London, 1931) etc.

Stăruind asupra acestor aspecte ale activității lui Moses Gaster, mai puțin cunoscute în România, Eliade își propunea să-l înfățișeze cititorilor pe Gaster nu numai ca pe un ilustru savant, ci mai ales ca „luminător al credinței izraelite și mentor al naționalismului iudaic”. Moses Gaster a fost „un om profund onest și sincer în tot ce a făcut”, scrie Eliade. „Pentru el, istoria poporului evreiesc nu era numai un subiect de studiu, cum este pentru unii dintre coreligionarii săi. Cinstit sufletește, nu i-a fost rușine de poporul lui, și nici n-a cochetat cu credințele străbunilor săi, raționalizându-le și îmblânzindu-le. În religie, Dr. Gaster n-a fost «un modernist». A crezut în spiritul, dar și în litera Legii. N-a fost un rabin de nevoie. A avut vocația sacerdotală și naționalistă. Atât de mult l-a preocupat unitatea neamului și religiei lui Israel, încât s-a silit să aducă la aceeași unitate și pe «eretici». Poate că în această iubire a lui Gaster pentru toate semințiile lui Israel și în această dorință secretă a lui de a vedea «unificată» spiritualitatea iudaică, trebuie căutată explicația interesului său atât de viu pentru Samariteni, cea mai veche sectă iudaică în existență. Dr. Gaster a contribuit ca nimeni altul la descifrarea misterului care înconjura, până la el, istoria acestei secte... Este cea dintâi sinteză profundă asupra acestei misterioase secte iudaice, pe care Dr. Gaster o cunoaște în cele mai mici

amănunte și pentru explicarea căreia bătrânul savant a cheltuit 30 de ani din viață...".

Eliade subliniază că pasiunea sa cărturărească pentru literaturile populare semite, pentru acele texte apocrife și legende eretice care s-au păstrat mii de ani, nealterate, în comunitatea samariteană, bunăoară, sau s-au transmis în lumea întreagă prin textele apocrife și literaturile populare, „izvorăște din iubirea profundă a lui Moses Gaster pentru istoria și tradiția neamului său”.

Când a început să cerceteze literatura populară românească, Moses Gaster a fost atras în special către legendele biblice și apocrifele Vechiului Testament. Dar, firește, savantul și poliglotul a descoperit un câmp mult mai vast, îndată ce a început să lucreze în domeniul literaturii populare, notează Eliade. „Din izvor în izvor și din variantă în variantă, el a fost silit să pătrundă până în literaturile indiene, unde a descoperit uneori obârșia anumitor legende hagiografice creștine... Curiozitatea lui pentru tradiția orală a tuturor popoarelor era nemărginită. A fost atras și de misterul care acoperă istoria ȝiganilor și a contribuit cu studii importante la *Journal of the Gipsy Lore Society*. După exilul său la Londra, unde și-a petrecut cea mai lungă parte a vieții sale, a continuat să se intereseze de folclorul și literatura populară românească. În 1900 apare *Geschichte der rumänischen Literatur*, în 1915 *Rumanian Bird and Beast Stories*, iar în 1936, ediția lui Anton Pann, *Povestea Vorbii*, fără să mai amintim de numeroasele articole, recenzii și note mai mărunte. Să amintim și memorialistica, de un interes uriaș, a lui Moses Gaster. Aflăm astfel de rolul important jucat de familia Gaster și, îndeosebi, de Moses, în viața culturală, socială și religioasă a epocii. Spre sfârșitul vieții, când lucra de zor la *Autobiografia* sa, Gaster era aproape orb. Invaliditate surmontată de memoria sa fabuloasă. Imaginile României de odinioară, existența londoneză, vizita în Țara Sfântă, luptele acerbe ca lider sionist, dezvăluirile privind zămisirea mării sale opere științifice, întâlnirile cu marile personalități ale lumii, toate surprind prin claritatea și preciziunea lor. E o viață de o intensitate intelectuală și socială care-ți taie respirația.

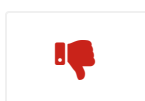
Ca lingvist, Moses Gaster a susținut romanitatea poporului român și latinitatea limbii române. Pentru cunoașterea procesului de formare și dezvoltare a limbii literare românești, *Crestomația română* continuă și astăzi să fie referința cea mai importantă. Lucrarea, în două volume, reproduce peste 200 de manuscrise din sec. XVI-XVIII, multe texte inedite.

„Moses Gaster a fost, de la începutul carierei sale științifice, pasionat de «texte». Acest savant a mers întotdeauna la izvoare, chiar când o asemenea muncă implică eforturi considerabile, conchide Mircea Eliade. Dar, în această pasiune pentru texte, se poate descifra mai mult decât nevoia omului de știință de a-și cunoaște izvoarele. Dr. Gaster găsea în lectura neodihnită a acestor texte populare puțința de comuniune cu sufletul celor mulți și al celor umili, calea către inima neamului său și către a celorlalte neamuri. Căci, asemenea oricărui mare patriot, savantul acesta ajunsese să iubească foarte multe neamuri, tocmai pentru că învățase de tânăr să-și iubească neamul său. N-a fost cosmopolit, deși a fost un om universal”.

Ce aş mai putea adăuga acestui extraordinar *Laudatio* scris odinioară de marele expert în istoria religiilor și marele scriitor Mircea Eliade? Doar să menționez că la 16 septembrie 2021, în Aula „Ion Heliade Rădulescu” a Bibliotecii Academiei Române, a avut loc un Simpozion Internațional, cu prilejul împlinirii a 165 de ani de la nașterea filologului, istoricului literar, publicistului și folcloristului Mare Rabin Moses Gaster. Acad. Ioan-Aurel Pop, Președintele Academiei Române, acad. Răzvan Theodorescu, Vicepreședinte al Academiei Române, acad. Eugen Simion, Președintele Secției Filologie și Literatură a Academiei Române, directorul Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, prof. univ. dr. Jean-Jacques Askenasy, de la Univ. din Tel Aviv, membru de onoare al Academiei Române, și Moshe Idel de la Unuversitatea Ebraica din Ierusalim, prof. univ. dr. Gheorghe Chivu, membru corespondent al Academiei Române, prof. Florica Dimitrescu-Niculescu, membru de onoare al Academiei Române, dr. Aurel Vainer, Președinte de onoare al Federației Comunităților Evreilor din România – Cultul Mozaic, Maia Morgenstern, directoarea Teatrului Evreiesc de Stat, prof. univ. dr. Ioan Cristescu, Directorul General al Muzeului Național al Literaturii Române, l-au evocat pe acest spirit enciclopedic, combatant exemplar pentru supraviețuirea și viitorul neamului său, și, da, să nu uităm!, profund atașat tradițiilor culturale românești.

■ Scriitor, publicist, editor

Teșu Solomovici

Total 2 Votes

2 0

#Teșu Solomovici: Marele evreu

#român

#englez Moses Gaster